

„AZT GONDOLJA, MOST TÖBB EMBER DÖNT?”

Balogh Robert beszélgetése

Takács Gyula (1929–2020) harminchat évig dolgozott a Baranya megyei közigazgatásban: 1954–1966 között oktatási, majd művelődési osztályvezető, 1966–1990 között a Baranya Megyei Tanács általános elnökhelyettese volt, Pécs város díszpolgára. A címet „Pécs művelődési, egészségügyi, műemlékvédelmi és sportéletének fejlesztéséért, a város értékeinek megőrzéséért, a nemzetiségek felkarolásáért, életművéért” kapta.

Tevékenységehez kapcsolódott még a vidéki középiskolai oktatási intézményhálózat kiépítése, a megyei fenntartású közművelődési intézmények fejlesztése és létrehívása, közművelődési nagyrendezvények, művészeti fesztiválok (például a Magyar Játékfilmszemle), biennálék meghonosítása, több mint száz köztéri szobor felállítása, egy megyei monográfiasorozat létrehozása, a községi krónikaírás megindítása, római és törökkori emlékek, középkori várak és templomok, népi műemlékek kutatásának és rekonstrukciójának megszervezése.

Hat kormánykitüntetést kapott, például a Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendjét.

– Hogy látja, mi folytatódott a rendszerváltás után a kultúra területén abból, amelynek szervezőjeként Ön addig nap mint nap dolgozott?

– Nem velünk kezdődött a történelem. Érdemes visszatekinteni az elmúlt századra, ebből a távlatból már látható, mit kínált az ország a II. világháború végéig, mit adott hozzá a Rákosi-korszak, mit adott hozzá Kádár, s mit az elmúlt húsz esztendő. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a romló anyagi kondíciók között működő intézmények miatt arra gondoljunk, a helyzet is romlott, holott ez már új korszak, nem lehet ugyanúgy értékelni, mint az előzőt.

A minap olvastam a *Sorsunk*-antológiában Esztergár Lajos egykori pécsi polgármester értekezését a városról, arról, hogy a negyvenes években milyen törekvések voltak. Tervbe vették, hogy városi könyvtárat hoznak létre. Szerették volna elérni, hogy öt alkalommal jöjjön le a budapesti színház Pécsre. A mi időnkben saját bázisú intézmények kiépítése folyt. Ha összehasonlítanám, mit adott a városnak a század második fele az elsőhöz képest, akkor nagy mellénnyel azt mondhatnám, hogy kérem szépen, mi azért sokkal többet tettünk. De ha a mai Pécsset nézem, a nyüzsgést, a sok köztéri programot, akkor azt mondhatom, hogy ez megint egy másik dimenzió. Más az infrastruktúra. A mindenkor következő generációnak, ha nincs világháború vagy egyéb katasztrófa, több a lehetősége, mint az előzőknek.

– Ma visszatekintve a rendszerváltozás előtti Pécsre, azt mondhatjuk, hogy a modernség otthonának számított. Ön is így látja?

Eredetileg a 2010-es év végén megszűnt *Echo* folyóiratba készült az interjú, de Takács Gyula azt kérte, csak halála után jelenjen meg. – B. R.

– A Bauhaus ügye miatt Pécs a modern művészet otthonának lett kikiáltva. Ennek az előzményei a '45 előtti időszakban is megvoltak. Emlégethetnénk Martyn Ferencet, Gábor Jenőt... Nem úgy született a modern művészet Pécsen, hogy valaki a tanács egy osztályán kitalálta. Ha nincsenek alkotók, ha nincsen tradíció, akkor ezt szervesen nem lehetett volna megteremteni. Az elmúlt húsz esztendő folytatta, amit kapott, rosszabb anyagi körülmények között. Volt egy Filmszemle Pécsen, a Pécsi Balett és az életmű-múzeumok. Ezek mind-mind Aczél György pécsi jelenlétének voltak köszönhetőek, bár természetesen szükség volt kezdeményező emberekre, Eck Imrére például. A Filmszemlét Pestre vitték, de megcsinálták a POSZT-ot, amely különösen az OFF-rendezvényekkel együtt nagyobb attrakciója lett a városnak, mint a Filmszemle a pécsi korszaka végén, amikor már nem szívesen jöttek ide a sztárok, mert nem voltak megfelelők a feltételek.

– *Az oktatás irányultsága, így az egyetemfejlesztés is megváltozott az elmúlt húsz évben.*

– Trianon után Klebelsbergék lehozták Pécsre az egyetemet, a város fogadta, középiskolákat, intézményeket áldoztak fel erre a célra, kevés új épületet hoztak létre. A bölcsészkart időközben elvitték Kolozsvárra. A tanárképző főiskola természetesen nem pótolhatta a bölcsészkart. Pécs teljes egyetemre áhítozott. Aczél Györgynek az egyetem fejlesztésében is nagy szerepe volt, több taktikai lépést kellett tennie, mert a többi egyetem vezetői nem örültek a pécsi bölcsészkar visszaállításáról szóló terveknek. Annyi demokrácia már akkor is volt, hogy nem lehetett figyelmen kívül hagyni a szakma véleményét, nem beszélve arról, hogy a döntésnek anyagi konzekvenciái is voltak.

Az egyetemfejlesztés: a mi időnkben született a közgazdasági kar, először kihelyezett tagozatként, aztán elindult a bölcsészkar is. Az elmúlt húsz évben tovább haladt minden. Ma harmincezer hallgató, valamint ötezer oktató és alkalmazott dolgozik az egyetem.

– *Pécs a szocializmus időszakában egyre jelentősebb szerepet játszott a művészeti oktatásban is.*

– Az alapfokú zeneiskolák létrejötte volt az első nagy lépés, majd némi késéssel következett a középfokú oktatás, de csak a rendszerváltozás után jött a felsőfokú művészképzés. Nagy szerepe volt ebben Keserü Ilonának és Vidovszky Lászlónak.

– *Hogyan működött a rendszerváltás előtt az a folyamat, amit ma lobbizásnak hívunk?*

– Az év végi maradványpénzekből lehetett csak szabadon költeni, bár a tanácselnök ezt rendszerint eléggé a kezében tartotta. Az elnök akkor indult szívesen körútra a megyében, amikor ez a pénzmaradvány már a birtokában volt. Ha látott problémákat, akkor tudott segíteni.

A költségvetésbe és „a tervbe” be kellett kerülni. Az éves költségvetés esetében és az Országos Terhivatalnál az ötéves terv kialakításakor is kellett a jó kapcsolat. Sokkal szigorúbb volt a költségvetés, mint ma, mert külön pénzek nem nagyon jöttek. Fontos volt, hogy az, aki felment költségvetést tárgyalni a Pénzügyminisztériumba és az Országos Terhivatalba, elég ügyes legyen, és rendelkezzen kapcsolatokkal is, hogy egy-két dolgot még be tudjon oda suszterolni a többi mellé. Itt van például a Művészeti Szakközépiskola. Nyomorult helyzetben működött a Leőwey Klára Gimnázium udvarában. A Művelődési Minisztériumnak is volt abban szava, hogy épülhet-e művészetoktatási intézmény. Orbán László miniszterrel fél órán át beszéltem, mire beadta a derekát. Részleteznem kellett a helyzetet. Csorba Győző Kossuth-díjáról is félórás beszélgetést folytattam Köpeczi Bélával. Akkoriban csak egy vidéki költő kaphatott Kossuth-díjat. Vagy Takáts Gyula Kaposváron, vagy Csorba Győző Pécsen.

– *Az Aczél-befolyás hogyan működött? A Pécsi Nemzeti Színházban kortárs magyar drámaírók darbjait mutatták be, így Illyés-ősbemutatókat is rendeztek. Jóllehet számomra a kaposvári színház volt az etalon...*

– A pécsi színház sohasem volt annyira izgalmas, mint a kaposvári. Az volt a baj, hogy Nógrádi Róbert volt huszonhat évig az igazgató. Nógrádi nem volt dinamikus újító. Bátorinak sem mondanám. Eck Imréék sürgették, hogy Nógrádit mozdítsák el a színház

éléről, mert nagy féket jelent. Hát megpróbáltuk. Aczél érezte a bizalmatlanságot a színház élén, utasította miniszterhelyettesét, Tóth Dezsőt, hogy csináljon rendet a pécsi színháznál. Felmentünk a pécsi osztályvezetővel, s megállapodtunk, hogy le lehet váltani Nógrádi Róbertet. Tóth Dezső áldását adta. A színház és az irodalom olyan terület volt, amit nagyon kézben tartottak. A *Jelenkort* jobban olvasták, mint szinte bárki. Nógrádi megérezte a bajt, felment Aczélhoz. Nógrádi is a Szovjetunióban végzett, jóban voltak. És ez elég is volt. Már arra utasította Tóth Dezsőt, hogy „Mit akarnak maguk? Rendet csinálni? No igen, de a Nógrádival!” Így tehát Nógrádi maradt. A centralizmus és a demokrácia hiánya kézzelfogható ebben a helyzetben, ahogy Tüskés Tibor leváltása esetében is az volt, amikor eltávolították a *Jelenkor* éléről, szerencsére Szederkényi Ervin következett utána, aki szintén kultúremler volt.

– *Az ókeresztény sírépítmények feltárása az Ön időszakában is folyt, miképpen lehetett egy-egy ilyen ügyet révbe kalauzolni?*

– Ahhoz, hogy ezt megértse, ismernie kellett volna Aczél Györgyöt, aki borzasztóan szeretett beszélgetni – ez volt az éltető eleme, mint hálnak a víz. Nem tudott aludni. Sokat olvasott. A műveltségét is így szerezte – a néhány elemis végzettségével beszélgetéskor az elittel szemben is megállta a helyét, ezt nemcsak a hatalmának, hanem az olvasottságának, az autodidakta műveltségének is köszönhetette. Tanácsokat kért, hogy mit olvasson – ez volt az ő saját egyeteme. Az ilyen esti beszélgetéseknél a vacsora után a megyei tanács első titkára bontott asztalt tíz óra után, Aczél soha. Egy vacsorára Eck Imrét és Bachmann Zoltánt is meghívtuk. Aczél nem rendelkezett pénz felett, csak hatalma és befolyása volt. Nem utasíthatta a pénzügyminisztert, hogy adjál 20-30 milliót erre vagy arra a célra. Nem tett ígéreteket. Eck Imre Aczél kedvence volt. Aczél, aki csak a megyei elnökkel és helyettesével tegeződött, megcsókolta Eck Imrét és a feleségét, nagy dolognak számított ez akkor, még ha csak egy színházi csók csattant is el. Bachmann a Korsós sírkamra rendbétételére kért pénzt – akkor a Péter–Pálon már túl voltunk – és még hiányzott 30 millió a költségvetésből. Én elővezettem, ők meg alátámasztották szakmailag. Aczél Hetényi Istvánnal, az akkori pénzügyminiszterrel nagyon jóban volt. Szólt is neki, de nem kaptam választ. Hívtam Hetényit, azt mondta, hogy Köpeczi Béla kulturális miniszter majd meg tudja adni ezt a 30 milliót. Aztán újra hívtam, mert nem történt semmi, erre mondta azt Hetényi, hogy majd ő rámutat Köpeczinek, a kulturális minisztérium költségvetéséből honnan tudja a szükséges pénzt megadni nekünk. Végül lejött a 30 millió. Pozsgai Imre avatta a rendszerváltás hajnalán a Korsós sírkamrát.

– *A szocializmushoz és ahhoz, ahogy ott történtek a dolgok, bennem a szürkeség kapcsolódik. Még a rendszerváltozás előtt, kamaszként jutottam el először világvárosba, Berlinbe, a keleti és a nyugati részére egyaránt, az ott megtapasztaltakhoz képest Pécs és Magyarország szürkének tűnt.*

– Azt hiányolja, hogy nem volt ez a fesztiválörület, amikor egyik rendezvény a másikat éri? Hogy nem volt olyan rangja, tömegbázisa a könnyűzenének és a szórakoztatásnak, hogy megmozgassa a várost? Ma még a falvakban is kell fesztivál, egy-egy ételhez vagy italhoz kötve!

– *A művészetben miért az elitművészet kapott ekkora figyelmet?*

– Akkoriban az volt az illúzió, hogy a magasabb művészet a tömegek számára is elérhetővé válik, csak nevelés kérdése az egész. Mára ezzel az illúzióval leszámoltak. Hiába van egyetemi diplomája valakinek – megugrott a diplomások száma –, ettől még nem biztos, hogy igénye is van a magasabb művészet iránt.

Akkoriban a népművészetet és az elitművészetet tartottuk művészetnek. Az amatőrmozgalom is virágzott a szocializmusban, csak a képviselői nem voltak látványosan reprezentálva a fesztiválokon.

– *Olyan gyűjtemények jöttek létre Pécsen a szocializmus időszakában, amelyek a város vonzerejét jelentősen növelték. Gondolok itt a Csontváry- vagy a Vasarely-gyűjteményre.*

– A Csontváry-tárlat 1973-tól látogatható. Mostanában újra megpendítették, hogy a Csontváry-életművet el kellene innen vinni Budapestre. Pedig nagy harc volt, míg idekerült.

A Csontváry-festmények Pécsre kerüléséről egyébként regényt lehetne írni. Az életmű magántulajdonban volt, a Gerlóczy család birtokában. Pogány Ödön Gábor volt a Nemzeti Galéria főigazgatója, aki Csontváryt nem tartotta méltónak a Nemzeti Galériához. Gerlóczy pedig ki akarta szabadítani a festményeket a raktári fogságból, így találkozott Romváry Ferencel. Abban az esetben, ha Pécs garantálja, hogy kiállítja a képeket, és ha megvásárol egy nagy képet, akkor Gerlóczy letétbe helyezi a festményeket Pécsen. De nem volt kiállítóhely a városban. Ahol most vannak a képek, az a hely a METESZ-é volt, a városi kiállításokat is ott rendezték. Máshol viszont nem fértek volna el a képek. Először 400 ezer forintért meg kellett vásárolnunk egy festményt. Ez irdatlan nagy összeg volt akkoriban, mintha egy mai aukción 100 millió fölött kelne el egy kép. A sajtóban meg is támadtak minket, hogy egy-két évért nem szabad ekkora áldozatot hozni, hiszen úgyszólván elviszik pár év múlva Pestre. Aczél György itt is fontos szerepet játszott. Mert szükségünk volt a terem megszerzéséhez Nagy József-re, aki kultúraszerező első titkár volt a megyében, s mögé kellett Aczél, mert Nagy gyáva lett volna egyedül cselekedni. Azt mondta, ha Aczél mögötte áll, akkor meg tud birkózni a helyi erővel – egy nagyon vulgáris, szektás csoport is működött Pécsen pártvonalon, számukra a kultúra csak politikumként létezett. Tehát Aczél megtámogatta Nagy Józsefet, ő megtámogatott bennünket, és így le lehetett a Csontváry-kiállítás első üteme, aztán ahogy felszabadult a jobb, majd a bal oldali terem, tovább bővült a kiállítás. Eljártunk Gerlóczyékhoz, jóban kellett velük lennünk, mert bármiikor másként dönthettek volna a festmények sorsáról. Minden esztendőben lejártak, Kanadában éltek amúgy, itt a „bérleti díjat” lenyarálták. Cserhádi püspök úr nagyon támogatta a Csontváry-ügyet. Gerlóczy Sára vallásos volt, hát Cserhádi fogadta Gerlóczy-mamát. A reggeli püspöki misét is meglátogatta...

– És erről vajon Aczél tudott?

– Aczél annyira szeretett beszélgetni, hogy ha este tízkor esetleg már eljöttünk tőle, volt, hogy felhívta a püspököt, alszik-e, vagy volna-e kedve egy beszélgetésre. Cserhádi igent mondott. Aczél a PTO-ról – a Párt- és Tömegrendezvények Osztályáról – kísérték, mondta a kíséretjének, hogy jöjjön velem, Kovács. Egykor jötték vissza, akkor azt mondta Aczél, hogy ezt nem kell feltétlenül elmondani Budapestnek.

– Mekkora kompromisszumkészségre volt szükség a mindennapokban? Ha született egy ötlet, hogyan lett belőle valóság?

– Azt hitték – szerencsémre –, hogy Aczél mögöttem áll. Ez még minisztériumi tárgyalásoknál is előnyt jelentett. Ha Aczél Pécsre látogatott, mindig kulturális programokat igényelt. Így nekem is mennem kellett a szűk körű csoporttal.

– Milyen programokat szervezett Aczél Györgynek?

– Általában elfogadta, ahová vittük. Ismertem az ízlését, és azt választottam, amivel dicsekedhettünk. Művészeknél tettünk látogatásokat, vacsorákat szerveztünk, ásatásokra mentünk, vagy a frissen elkészült mohácsi emlékparkba... Amikor a Siklói Alkotótelep elkészült, megnéztük az épületet. Schrammel Imre volt az idegenvezető, pedig őt Aczél nem szerette, túl modernnek tartotta.

– A Pécshez kapcsolódó modernséget hogy viselte Aczél?

– Aczél a nagy művészekkel jóban szeretett volna lenni. Martyn Ferencel való kapcsolata fontos volt számára. Az absztrakt képzőművészettel nem ment szembe, eltúrta a Villányi Alkotótelepet. De azért elküldte egyszer Varga Imrét, az ügyeletes kedvencet, aki naturális, konkrét műveket csinált, hogy menjen már el egy nyáron, és dolgozzon ott két hétig. Varga Imre eljött, Aczél küldötteként körülugráltuk, végül csinált egy absztrakt művet. Aczél megnézte, és lenyelte. Vagy amikor jött a szovjet kulturális miniszterhelyettes, és én kísértem, Villány is benne volt a programban, mert oda szovjet művészek is jártak.

Amikor kiszálltunk a kocsiból, s meglátta a nonfiguratív műveket, azonnal visszaült, s mondta, menjünk tovább, mert ő még az itt tartózkodást is bűnnek tekinti. A villányi pincesor volt a következő állomás. Másnap hívtam Aczélt, elmeséltem, mi történt, ő csak nevetett: kedves barátom, tudni kell, kinek mit szabad megmutatni!

– *Mi az, amire a legbüszkébb, s mi a legnagyobb kudarc?*

– Egyet tudok mondani. A Múzeum utcát. Romváry Ferenc többször leírta, hogy a Múzeum utca az ő érdeme. Nemcsak az övé, hanem több művészettörténészé. Hárs Éváé például. Velem kapcsolatban is csak a Múzeum utcát emlegették, aktív koromban még azt szerettem volna, ha más múzeumfejlesztéseket is felelgettek volna mellette. Azt, hogy a múzeumok városává vált Pécs. A Múzeum utcára büszke vagyok, de azt is látom, hogy ma már pusztul is, nem csak épül. Nincs már múzeuma Uitz Bélának, Nemes Endrének, Martyn Ferencnek...

– *Ezt kudarcként éli meg?*

– Ez nem az én kudarcom. A kulturális infrastruktúránk nem tudott annyira sem fejlődni, mint egy átlag megyei jogú városban. Győrben képtár épült, Szombathelyen szintén, a zsinagógából hangversenyterem lett. Nálunk nem épült meg az Uránvárosi Filmszínház. Egy nagy művelődési ház sem, pedig sokat költöttünk az előkészítésére. Az infrastruktúra lemaradt a városban. A múzeumok sem új épületbe kerültek, hanem felszabadított helyekre. A Baranyai Alkotótelepek sem új épületben jöttek létre.

– *A rendszerváltozáskor miért vonult teljesen vissza?*

– Véletlen szerencse, hogy épp akkor vonultam nyugdíjba. Tanácsadónak hívtak még, de általában a tanácsadónak nem kell csinálnia semmit, kegydíjra pedig nem tartottam igényt. A tevékenységből ki lehet szállni, de az érdeklődésből nem. Mindmáig követem a kulturális élet változásait. Ahogy bírom, így nyolcvan felett.